

Probleme sociale ale dezvoltării marilor orașe*

Diego Novelli

(Primarul orașului Torino—Italia)

Marele oraș concentrează într-o manieră complexă caracteristicile vieții sociale moderne. Marele oraș este într-adevăr locul unde s-au manifestat și se manifestă schimbările care au produs societatea modernă și care au determinat imaginea care servește drept model schimbărilor însăși. Plecând de la aceste premise, fenomenul „marelui oraș” este privit întotdeauna ca un fenomen pozitiv, acceptat cu dezechilibrele, degradarea care caracterizează viața orașelor noastre considerate ca elemente inevitabile; la limită, aceste aspecte negative reprezintă prețul cel mai scăzut plătit pe altarul dezvoltării cu atât mai mult cu cât — adăugând atracțiile lumii moderne — prețul dezavantajelor ar fi cu mult inferior binefacerilor dezvoltării însăși, produse în avantajul colectivității.

Cînd se depășește un milion de locuitori, și poate chiar mai înainte, cînd se ajunge la jumătate de milion, se asistă peste tot la aceeași involuție care se produce prin simpatie, în situații sociale, economice și culturale extrem de diverse. Megalopolisul celebrează în toate cazurile ritul dezolant în ceea ce privește rinduiala apăsătoare a expansiunii sale cantitative și a decadenței sale calitative. La toate aceste cifre în creștere ale populației și producției corespund exploziile statistice ale delinvenței, alcoolismului, drogului, dezorganizării serviciilor publice, catastrofelor ecologice. În această grandioasă vîltoare a dezvoltării, în entuziasmul creșterii, așa-zisa civilizație industrială uită, foarte adesea, subiectul acestei creșteri și dezvoltări: omul care este, în aceeași măsură, făuritorul și beneficiarul ei. Sintem destul de departe față de Grecia antică și de timpul lui Sofocle care spunea că „orașul înseamnă oameni”, oamenii care-l locuiesc. Astăzi, destul de des oamenii sînt considerați drept o complicație importantă și inadaptabilă pentru oraș.

Acordînd un rol deosebit capitalului, economistul Schumpeter a teoretizat exigența de a continua a investi acolo unde au fost făcute primele investigații pentru a evita secătuirea capitalului inițial.

Această lege economică a dominat dezvoltarea industrială urmată mai mult de două secole și se află la originea, nu numai a dezechilibrelor regionale extrem de grave, dar și a unor dereglări care au paralizat și paralizează, întotdeauna, mai ales zonele foarte dezvoltate și marile orașe ale lumii.

În aceasta constă legea capitalismului dezvoltat, față de stadiul primitiv, care a reușit să atribuie omului pe care l-a produs și reproduș, rolul de subiect. Cred că astăzi trebuie respinsă Legea lui Schumpeter nu numai din rațiuni ideologice sau filozofice, ci din simple considerații de fapt. Dacă s-ar continua aplicarea acestei legi ar intra în criză nu numai omul, care se află deja într-o situație puțin confortabilă, dar chiar capitalul însuși.

Nu este posibil a căuta soluția de rezolvare a problemelor orașului acționînd *contra* economiei. Această soluție va fi necesară pentru întreaga economie. Dar ceea ce este cert, este că nu mai e posibil să continuăm să rămînem în cadrul acestui tip de economii care ne-a condus spre criza actuală.

Experiența pe care am căpătat-o în trei ani de responsabilitate în conducerea unui mare oraș ne-a condus la respingerea fermă a logicii inevitabilității crizei urbane, care, pentru orașul Torino, de exemplu, ar însemna să rămînim pasiv în așteptarea a ceea ce se întîmplă deja în alte orașe și încă într-o manieră destul de îngrijorătoare. Nu numai că nu vrem ca și orașul

* Comunicare ținută la Conferința internațională: *Științele sociale și politica socială*, București, 25–28 XI 1978. (Traducerea textului făcută de Ioana Boja).

Torino să ajungă în aceeași situație, dar sintem convinși că dezvoltarea industrială și mai ales o creștere urbană pot găsi perfect un teren comun care nu numai că va împacă cele două exigențe, dar va reuși și să le amplifice. Noi refuzăm, în același timp, bineînțeles, sugestiile de întoarcere spre trecutul arhaic, primitiv care nu poate reprezenta o alternativă; dimpotrivă, noi ne-am străduit să privim, în continuitatea istoriei și a proceselor sale evolutive, toate elementele necesare „prezentului” punând dezvoltarea și progresul științific și tehnologic în serviciul omului și nu contra lui.

Nu putem uita că țara noastră (ca și alte țări europene) este moștenitoarea unei mari civilizații urbane, dificilă de-a se armoniza civilizației industriale din mai multe puncte de vedere. Dilema în care se află privește, pe de o parte, riscul unei pierderi totale a identității, iar pe de altă parte, acela de a pierde contactul cu lumea modernă. Răspunsul la această dilemă care ne amenință trebuie să constea într-un efort de creație capabil de a canaliza preocuparea intensă către viitor cu respectul față de ceea ce trecutul ne-a lăsat drept moștenire, de ceea ce este demn de a fi protejat și conservat. Această dilemă a existat și există la Torino cu o intensitate, am putea spune chiar violentă, probabil unică, pentru că în Torino se află, în echilibru instabil, doi termeni ai ecuației: un trecut urban cu influențe italiene și un prezent industrial cu amprente europene și chiar nord-americane, prin unele aspecte.

Este o utopie să te gîndești că poți armoniza o structură urbană care reliefează, prin barocul său somptuos și sever, superioritatea momentului estetic asupra celui etic, superioritatea tipică, în acest sens, a catolicismului și puterea de monolit a instalației industriale a unuia din cele mai mari monopoluri din lume? Credem că nu, și afirmăm aceasta nu ca un act de credință determinat de convingerea pe care ne-am format-o mai ales prin experiența din cursul acestor ultimi 3 ani. Problema nu constă, potrivit unei expresii cunoscute, a crea un oraș „pe măsura omului”, după cum nici măsura unui produs nu poate depăși la infinit pe aceea a producătorului său; aceasta nu este numai o problemă de servicii, de infrastructuri. Suporturile tehnice, sociale, economice și logistice ale organizării urbane sînt rațiuni necesare, dar nu suficiente pentru un oraș și viața sa; după cum la un schelet toate vertebrele sînt necesare, dar nu constituie și o garanție a mișcării lor. Noi sintem convinși că pe viitor degradarea va fi mai profundă și nu va fi suficient să plantăm arbori, să sporim rețeaua de transporturi, să raționalizăm circulația, să restaurăm și să facem salubre casele pentru a relinva un mare oraș. Nu dorim să fim rău înțeles, este vorba aici de fapte importante, fără îndoială indispensabile și vina este a celor care în ultimii 30 de ani au abandonat dezordinea structurilor din orașele italiene, lăsînd criza să evolueze spre degenerescență. Pentru a face un oraș dintr-un oraș, nu sînt suficiente autobuze mai rapide, mai confortabile, nu sînt suficiente nici spitale model sau școli demne de a fi evidențiate. Un oraș este oraș dacă el este în măsură să folosească toate aceste lucruri în vederea unui proiect de viață, dacă el știe ce înfăptuiește și nu numai în condiții de simplă supraviețuire. Criza structurilor urbane, din acest punct de vedere, s-ar putea imputa (nu numai Italiei), unor rațiuni mai profunde care interesează psihologia individuală, și de asemenea, această formă de înconștient colectiv, situată nu dedesubtul ci deasupra conștiinței, și care formează cultura unei epoci, sensul unei civilizații. Civilizația contemporană neglijează orașul și tinde a-l considera mai mult sau mai puțin conștient, ca un nod irațional de nedezlegat. Ea îl neagă în orice caz, la fel, cînd caută ordinea și raționalitatea, sau cînd se lasă pradă dezordinii și freneziei.

De prea mulți ani se indică (am zice, că se impune prin mass-media) modele de viață și de comportament care tind a exalta individualismul prin creșterea consumului individual, a exagerării tendințelor egoiste înăbușind categoriile de valori colective. Pe planul obiceiurilor se încearcă a forma două generații, prin învățarea a cum se ajunge la bunăstarea individuală presupunînd că efemerul va fi activ cu orice preț. Experiența orașului Torino poate servi de model acestor fenomene. Dorim mult să ținem seama de această realitate a cartierelor ghetto.

Orașele noastre traversează în prezent unul dintre momentele cele mai dificile din istoria lor. Cauzele sînt multiple și trebuie citate, în primul rînd, greșelile comise în ultimii treizeci de ani, care au permis o imigrație haotică, distrugătoare a structurilor și obiceiurilor, transformînd un ansamblu urban în dormitor public pentru muncitori și funcționari. În mai puțin de 20 de ani orașul a crescut de la 500 000 locuitori, la 700 000 și a ajuns pînă la 1 200 000. Dar aceste erori nu reprezintă decît un fenomen secundar în raport cu dezagregarea urbană care însoțește și marchează dezvoltarea economică. Dezvoltarea industrială, grandioasă prin anumite aspecte, nu este făcută în funcție de Torino, ci se servește de Torino pentru a primi resurse. O concepție particulară a economiei sfîrșește prin a pune în criză nu numai orașul, ci și economia însăși, provocînd dezechilibre materiale, topografice, logistice și umane care au constituit din nefericire un punct de ruptură. Nu mai departe de ultimii ani industria a generat o serie de contradicții, în măsura în care a consumat materialul care trebuia s-o alimenteze, micșorînd prin aceasta propriile posibilități de supraviețuire. Se remarcă că „orașul mașină”, instrument pentru transformarea vieții umane în produse comerciale se dezvăluie că o mașină rea, care nu funcționează numai în scopul pentru care a fost creată. Astăzi în orice ramură, chiar în

industrie, se resimte nevoia unei puteri publice locale capabile să conducă centrul urban să-i dirijeze și planifice dezvoltarea. Se resimte exigența mai ales a unei societăți care să fie în măsură să protejeze nu numai munca și utilizarea mecanică sau comercială a loisir-ului, dar și expansiunea liberă și creativă a vieții luate în accepția cea mai generală a termenului ca expresie pozitivă a unei prezențe umane în lume, ca tensiune și cultură orientate către un scop, care să nu fie subordonat numai logicii exclusive a producției și profitului.

Aici se include, aproape spontan, discursul asupra culturii, asupra funcției sale în procesul de inovație, asupra definiției termenului însuși, definiție care apare a fi dificilă. Cererea socială care face să funcționeze orașul, chiar dacă este vagă, sau uneori contradictorie este aceea a unei diferențe nete în tradiție, a unei veritabile invenții culturale.

Se cere un nou model urban, un nou model industrial, un raport între oraș și sat, deoarece se consideră că nu este posibil de a conserva chiar tot ceea ce a rămas din modelul vechi. Fără o schimbare a tendințelor, fără o schimbare hotărâtă, curajoasă, oprirea degradării riscă să devină imposibilă.

Pe de altă parte, numeroase simptome tind să confirme senzația conform căreia întreaga societate modernă trebuie să facă un salt înainte pentru a depăși cursa mortală a crizei spirituale și nu numai pe cea materială prin care a debutat. Recesiunea economică, dezastrul monetar, noua diviziune a muncii la scară mondială, moravurile, utopiile, ele înșile istovite și incapabile pe viitor de a antrena umanitatea, relevă o neliniște radicală din care nu se poate ieși decât printr-un efort creator pe care îl putem ușor califica drept grandios. Noi nu ascundem imensele dificultăți ale unei tentative de acest gen. O experiență de creație colectivă impune un efort social, tehnic, politic, în general cultural, foarte apropiat de invenția unei noi civilizații, adică, a unei imense încercări care depășește fără limită politica cotidiană. Este inutil a preciza că lumea întreagă este chemată a îndeplini o sarcină de acest gen și ar fi ridicol a pretinde să i se facă față în cadrul unei dimensiuni municipale. Nu ne rămâne decât șansa ca orașele și satele să se confrunte, fiecare fără excepție, cu o exigență care să zdruncine întreaga societate modernă și la care Italia și mai ales Torino, pot aduce o contribuție originală în ceea ce privește orașele, chiar dacă această contribuție va fi de dimensiuni modeste. Să nu uităm că celebrul istoric al urbanismului L. Mumford a citat Torino ca unul dintre cele patru orașe principale productive, alături de Pittsburgh, Lyon și Essen.

Funcția decisivă a dezvoltării culturale constă, într-adevăr, în reconstituirea unei rețele de idei care ne va permite o mulțime de inițiative și promptitudine, febrilă, a mișcărilor, din acești ultimi ani, de a găsi un punct focal pentru a nu ne îndrepta spre dreapta sau spre stînga, spre dezorganizarea și dizolvarea forțelor care vizează ruperea unității și participării, dar care poate devia și dispărea dacă obiectivele comune, motivațiile sau chiar utopiile comune, nu le va reuni laolaltă. Criza structurilor locale și criza orașelor trebuie considerate, și din punctul de vedere al culturii contemporane aflate în criză, care riscă a îngădui slăbiciunea și a se lăsa la voia întâmplării după curent, fără a se putea orienta către obiective comune. Cultura ca efort colectiv al întregii societăți pentru a înțelege și a avansa, pentru a se disciplina și a-și furniza obiective, ca prevedere activă a propriului său viitor, trebuie să aducă la cel mai mic numitor comun multiplicitatea impulsurilor. Iar într-un sistem de guvernare locală autonomă acest proces de formare a unei noi culturi poate găsi, la rândul său, un punct concret de referință și un suport instituțional. Cu alte cuvinte, reconstituirea trecutului orașului, printr-o reconstituire a ideilor, trebuie să poată începe prin a se desfășura din toate punctele de vedere.

Dezvoltarea culturii și participarea cetățenilor la gestiunea puterii locale pentru consolidarea autonomiei lor, reprezintă, în consecință, condițiile care permit a continua această operă de construcție democratică încredințată municipalităților, provinciilor și regiunilor italiene.

Am atins în treacăt originalitatea problemei urbane în Italia. Se poate adăuga că Torino reprezintă un caz aparte, un aspect extrem al acestei originalități. Nici un alt oraș italian nu s-a dezvoltat în aceeași măsură pe baza procesului de industrializare și prin ruptura cu tradițiile civile, sociale și culturale ale trecutului.

Oraș frontieră (din punct de vedere geografic, economic și cultural) Torino reprezintă, într-o anumită manieră, aproape simbolică situația actuală a țării noastre. Dacă există o perspectivă pentru Italia, dacă Italia va putea să-și deschidă un drum către un viitor care nu implică o slabă supraviețuire ci, dimpotrivă, dezvoltarea creatoare a formelor sale de viață, a culturii sale, această perspectivă trebuie studiată la Torino în mod concret și prin prisma experienței acumulate pînă în prezent.

Criza orașelor noastre, pe care am încercat s-o scoatem în evidență, nu este numai o criză a structurilor, realizărilor și resurselor financiare. Ea este totodată, o criză a modelelor de viață, a obiceiurilor, a colectivității, a socialității, o criză care interesează în ultimă instanță conștiințele și sensul care se poate da vieții în colectiv.

Tara noastră își trage din fondul catolic obișnuințele sale de viață și tradițiile istorice ale mișcării socialiste muncitorești, obiceiurile de asociere vechi și înrădăcinate care persistă încă și astăzi, dincolo de fenomenele degenerative actuale, sensul comunității umane și sociale, într-un cuvânt sentimentul încă existent al comunicării și al raportului constant între cetățeni, chiar dacă acest sentiment este ascuns — într-o oarecare măsură — sub denumirea unei civilizații de consum.

De aceea noi facem apel în acest moment la acest sentiment pentru a învinge izolarea, inerția socială care însoțește tumultuosul proces de dezvoltare a orașului Torino; odată cu marile și torrențiale imigrări, cu sfârșirile continue ale rețelei urbane, odată cu rupțura cu tradițiile învechite și adoptarea precoce și mimetică a valorilor improvizate, identitatea cetădină a fost, ca să zicem așa, destrămată.

Este o utopie? Nu credem. Ar fi putut fi o utopie dacă, în cursul funcționării Administrației noastre, nu vom schița și proiecta pe hirtie orașul viitor, „orașul soarelui”. Dimpotrivă, am încercat și încercăm a construi, zi după zi cu oamenii, cu cetățenii, adică cu adevăratul oraș, o nouă ipoteză de viață. Nu va fi o încercare ușoară; sintem conștienți, sintem convinși, fără nici un fel de orgoliu, că vom aduce o contribuție, în pofida a ceea ce câțiva adversari vor numi ironic „predicile inutile” ale primarului, și vom avea realizări concrete, selective. Avem senzația că toate acestea favorizează o conștiință nouă în raport cu problemele orașului, fapt pentru care noi o considerăm ca o cucerire culturală importantă și mai ales ca o premisă decisivă pentru opera de schimbare pe care ne-am asumat-o.

Dar pentru a evita critica de a face sociologie și pentru a nu fi abstracți, ne vom referi la Programul de realizări pe mai mulți ani (care prevede toate intervențiile din perioada 1978—1981) și la planul financiar la care se raportează, planul de transporturi, cel al construcției economice populare și pentru salvarea centrului istoric, a spațiilor verzi, cel al terenurilor sportive, recuperarea și schimbarea zonelor industriale, planul pentru construcții judiciare și închisori, cel al construcțiilor universitare, aceste ultime planuri elaborate în strinsă colaborare cu alte foruri ale administrației publice, incluzând și armata ale cărui conducători au demonstrat o mare sensibilitate și disponibilitate.

În concluzie, după trei ani de experiență, trei ani dificili, complecși, plini de momente dramatice și de neliniști (să nu uităm ce a reprezentat și încă mai reprezintă terorismul în Torino), putem spune, cu cea mai mare probitate intelectuală, că încercăm o încredere mai mare astăzi, decît în prima fază a responsabilității noastre de primar.

Această încredere o preluăm din raporturile cotidiene pe care le întretinem cu oamenii, cu populația din uzine, cartiere, din școli, pentru a stimula, a le solicita participarea.

Pentru noi participarea semnifică o recunoaștere atentă nu numai a necesităților materiale, dar, în aceeași măsură, a nevoilor psihologice și culturale; o selecție de valori care înlătură banalele prejudecăți ale unei false modernități (idolatria consumului, superstiția tehnologică, pasivitatea la mass-media) și revine ceea ce trebuie conservat în identitatea unei populații, pentru a o confrunta cu marile probleme ale civilizației industriale, confruntare care va duce la un model nou de viață, original, o civilizație modernă, armonioasă și completă, avînd rațiunea respectului față de natura umană, față de exigențele și aspirațiile sale, față de valorile sale.

* Am dori, de asemenea, să cităm *Proiectul Torino*, studiu asupra dimensiunilor critice ale marilor orașe, făcut în colaborare cu orașele București, Bruxelles, Barcelona, sub conducerea dr. Aurelio Peccei.